

Ngā Mahi a te Rēhia 2023

Tauaromahi Kaupae 1

Mum
Arihia Kihī
Te Wharekura o Rākaumangamanga
Ringa Toi Student Exhibition 2022

Ka tautoko tēnei tauaromahi i te:

Paerewa Paetae 92060 (1.1)

Te whakaputa whakaaro ki ngā ariā toi rēhia

Ko te tauaromahi he taura mahi a te ākongā e whakamārama ana i te matū o te paerewa paetae. He mea āwhina i te kaiako ki te kōwhiri whakataunga aromatawai ki te taumata e tika ana.

	Taumata: Kairangi
1.	<p>Hei tohu i te Kairangi, ka tau te whakaputa whakaaro a te ākonga ki ngā ariā toi rēhia, ā, kia whai pānga ki ngā horopaki huhua noa.</p> <p>E toru ngā āhuetanga tono ka toro atu e te ākonga:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. he mahinga toi, he putanga motuhake 2. he whakaaturanga 3. He tuhinga. <p>Ka tau te whakaputa whakaaro a ngā ākonga ki ngā ariā me te whakahāngai ki te ao whānui, arā:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ka whakaahua i ngā hononga ki tō te ākonga iwi, rohe, taiao 2. ka whakaahua i ngā hononga ki ngā tikanga, ki ngā iwi, ki whenua kē. <p>Ngā Mahi a te Rēhia: 1.1 Ngohe A - He Tuhi Pūrongo</p> <p><i>Tā te ākonga mahi</i></p> <p>Tauira A</p> <p>I mātakitaki te ākonga i tētahi whakaaturanga poi nāna anō i whiri i roto i tana katoa, ki kōnei i whakapuaki i ōnā whakaaro mō ngā toi rēhia i kitea e ia. I āta whakatakoto te ākonga i ngā tuhinga, kātahi, mō ngā kōrero whakapapa, ki kōnei whakapuakihia e te ākonga ngā kōrero mō ngā taiwhenua o Ngāti Kahungunu, ā, ki ētahi tīpuna o Tākitimu waka (1). Kārua, i tuku te ākonga i ngā kōrero tuku iho. I tīkina e te ākonga te pepeha nō roto i a Kahungunu ki Te Wairarapa, hai kōrero tuku iho māna (2). Kātoru, i huri tōnā aro ki ngā kōrero atua, ki kōnei i kukume i ngā kōrero mō Māui rāua ko Mahuika (3). Kāwha, i tukuna āna ringaringa ki te kōrero mō te reo motuhake, i tō mai ia i ngā kupu, i ngā whakatauākī ake o Kahungunu ki Te Wairoa ki te ao mārāma (4). Kārima, i paku whakamārāma i ngā nuka toi i kitea e ia, ā, ki te hanga o ngā ā-ringa ki te manu kāhu (5), i whakakapi te ākonga i ngā kōrero mō ngā mātauranga motuhake, mā te whakamaumara i a tātau ki te urupounamu o te mātauranga Māori (6). Kāwhitu, he tō mai i ana rauemi e tautoko ana i tana rangahau (7).</p>

	Taumata: Kaiaka
2.	<p>Hei tohu i te Kaiaka, Ka whānui te whakaputa whakaaro a te ākongā ki ngā ariā toi rehia i runga anō i te horopaki whānui o ngā toi.</p> <p>E toru ngā āhuetanga tono ka toro atu e te ākongā:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. he mahinga toi, he putanga motuhake 2. he whakaaturanga 3. He tuhinga. <p>Kua whānui te whakaputa whakaaro a ngā ākongā mō ngā ariā me te whakahāngai ki te horopaki whānui o ngā toi. Hei tauira, kua whakaahua i ngā hononga o ngā ariā ki ngā āhuetanga toi kē atu, arā, ngā whakaaro o roto, kōrero tuku iho, tirohanga o te wā.</p> <p>Ngā Mahi a te Rēhia: 1.1 Ngohe A - He Tuhi Pūrongo</p> <p><i>Tā te ākongā mahi</i></p> <p>Tauira E</p> <p>He reo ake e mōhiotia e te ākongā, nā konā ka kitea he uri nō te rohe o Ngāti Kahungunu (1). He mātauranga motuhake tēnei, arā, ko te haka wahine, ko Pōroteteke. He āhuetanga kāore e kitea whānuitia. Ka mutu, he āhuetanga motuhake i ahu mai i ngā mātauranga o te whare tapere (2). Koia nei te ao o te ākongā, me ōna hiahia mō ngā āhuetanga o te whare tapere (3). He hononga whakapapa tēnei, e whakakōrero ana i ngā tātai whakapapa (4). Koia nei te pānga mai o te ākongā ki iwi kē atu, ki te Te Motutapu a Tinirau i Rotorua, ki Te Arawa waka. Ahakoa te nui hoki o ngā wāhi puta noa i te Moana nui a Kiwa e kawē ana i tēnei ingoa, me tōna kōrero tuku iho, kei konei tonu tētahi (5).</p>
	Taumata: Paetae
3.	Kāore he rauemi i tēnei wā.

Tauira A

Ariā toi rēhia:

Ngā ariā toi rēhia
Ngā kōrero whakapapa
① Ko te kōrero whakapapa i roto i tēnei whakaaturanga poi, ko te whakatinana a Mātangirua i te Kaahu me tōnā haerenga mai i Te Moana o Ruawharo tae noa ki Te Whanganui o Orotu, Heretaunga, Tamatea, Tamakinui a Rua, me Te Moana o Wairarapa. Nga taiwhenua o Ngati Kahungunu. Ko Ruawharo te tohunga o Takitimu waka.
Ngā kōrero tuku iho
② Ko ngā kōrero tuku iho i roto i te whakaaturanga poi, he mihi tēnei ki ngā wahi mauri o Wairarapa Moana, ā, ko Tarua ngā paemaunga, ko Ruamahinga te awa, Ngati Kahungunu te iwi, ko Takitimu te waka, ko Kahungunu te tangata.
Ngā kōrero atua
③ E kōrero ana i roto i te whakaturanga poi, e pā ana ki te Pakiwaitara o Maui rāua ko Mahuika. Ko Mahuika tērā i hīwera ngā kahukura o Maui i te wā i huri ia hei Kaahu. Ko tērā te take he parāone te tai o ngā kahukura i raro o te Kaahu.
Te reo motuhake
④ Ko te reo motuhake o roto i te waiata nei, he mea e rongō i te mita tonu o Ngāti Kahungunu ki Te Wairoa. Ka rongō tonu i ngā kupu pēnei i te tapokorau, he kupu motuhake tēnei nō roto i Te Wairoa. Te kōkiri Kaahu he whakatauki nō roto i Te Wairoa e karanga ana i ngā tāngata o te hapū ki te whakahuihui, ki te whakakōtahi.
Ngā nuka toi
I ⑤ kite au i ngā mahi ā-ringā i whakatinana i te Kaahu, hoki ngā whakaturanga poi i hono ki ia kōrero, i te waiata.
Ngā mātauranga motuhake.
I ⑥ tū kaha tēnei ropu hei whakatinana, hei rere pērā ki te kahu. Te mātauranga Māori, koia ngā pakiwaitara mō Maui rāua ko Mahuika. Matauranga a iwi, ko ngā kōrero mō ngā taiwhenua me ngā pepeha kua whakahua. Mātauranga a hapū, kō ngā kōrero ēnei o Te Wairoa ake, mō te hapū o Kaahu me te rōpū

Tauira A

kapa haka o Mātangirua.

7

<https://www.maoritelevision.com/haka/te-matatini/groups/matangirau#video-player->

[https://www.kahungunu.iwi.nz/-](https://www.kahungunu.iwi.nz/)

Tinirau me Kae

TE WHARE TAPERE

Tinirau me Hine-te-iwaiwa

I tonoa a Kae e tēnei tokorua kia hara mai ki te whakawhānau mai i tā rāua pepe. I tutuki i a rātou, ā, ka whānau mai te pepe. Hei whakaarotanga ki a Kae mō āna mahi takitaki, me āna mahi whakawhānau nei, i tukuna e Tinirau tana mōkai pakake ki a ia kia hoki pai atu ki te kāinga. I tohutohu atu ki a Kae, kia hoki atu ki te kāinga, ki te oioi te pihapiha o Tūtūrangi, me heke ki raro, kei whakakukū, kei mate a ia! I āta whakarongo rānei a Kae? Kāo. I hoki rāua ko Tūtūrangi ki tōna kāinga, ka whakakukū te tohorā nei, ā, ka mate. Ka tahuna, ā, ka kaingia. I rongō a Tinirau i te kakara o te hinu i te ahi, ā, ka mōhio a ia, ko tona mōkai tohorā a Tūtūrangi tērā.

Tūtunui, te mōkai pakake

Auē te mamae! Auē te ngau o ngā whakaaro kino ki a Kae! Ka noho a Tinirau me tōna whānau i raro i ngā āhuatanga o tūmatatenga, o ngākau mōteatea ki a Tūtūrangi. Nā wai rā, ka whakaritea tētahi rautaki utu mō Kae. Ka whakamaheretia tētahi tira haere, ā, ko tēnei tira haere ko te katoa he wāhine. Ka tīmata ki a Hine-te-iwaiwa, ki a Hine-rau-kata-uri, ki a Hine-rau-kata-mea mā. E ai ki te whakaaturanga, he tira whā tekau wāhine te nui. Ko ā rātou mahi, he tiki ake i a Kae kia whakahokia atu ki a Tinirau, kia mate. Kāre kau he tāne, kei kitea, kia mōhio a Kae i tō rātou taenga atu ki a ia, he kino taua taenga atu, he hau matakehu hoki rānei.

He utu nui

Ka tae atu te tira haere nei ki te kāinga o Kae, kātahi ka huri ngā momo mihimihi, engari kīhai a Kae i paku menemene, i paku kata. Ka toko ake te whakaaro, me whai rautaki whakakata rātou kia mōhio ko Kae tērā, ā, kia whakahokia atu ki te Tinirau, kia mate. E ai ki ngā kōrero, i pau i a rātou ko ngā akoranga katoa, ko ngā āhuetanga katoa o Te Whare Tapere kia menemene, kia kata a Kae. Engari, kei raro e putu ana. Ka mutu rātou i tētahi haka e mōhiotia whānuitia ana, ko Pōro-te-teke. Ka tae atu te tira haere nei ki te kāinga o Kae, kātahi ka huri ngā momo mihimihi, engari kīhai a Kae i paku menemene, i paku kata. Ka toko ake te whakaaro, me whai rautaki whakakata rātou kia mōhio ko Kae tērā, ā, kia whakahokia atu ki te Tinirau, kia mate.

Ngā Mahi a Te Rēhia

E ai ki ngā kōrero, i pau i a rātou ko ngā akoranga katoa, ko ngā āhuetanga katoa o Te Whare Tapere kia menemene, kia kata a Kae. Engari, kei raro e putu ana. Ka mutu rātou i tētahi haka e mōhiotia whānuitia ana, ko Pōro-te-teke. Ki ahau nei, koia nei pea te wā i tapatahi ai ngā akoranga katoa o Te Whare Tapere i tētahi wāhi kotahi i tētahi wā kotahi. He mahi whakangahau, he mahi haka, he waiata, he kōrero paki, he whakaari, he kanikani – ērā āhuetanga katoa. Mōku ake, he hiahia nui nōku ki te whakatū i tētahi whare pēnei ki tō mātou kura! Mā reira pea e tino mōhio ai ki aua āhuetanga maha o te ao Māori, arā ko ngā mahi a Te Rēhia.

He kōrero tuku iho

E ai ki ngā kōrero whakapapa, ko Tinirau tētahi o ngā tamariki a Tangaroa. Koia nei ngā āhuetanga o ngā toi ariā. Ko Tāne-rore tētahi tamaiti a Tama-nui-te-rā me Hine-raumati. Ko Hine-ruhi te wahine o Tāne-rore. Ko Hine-ruhi te atua o te waiata, e kīia ana, nāna i tū te ata hāpara. He hononga hoki i waenganui i a Hine-te-iwaiwa me Tāne. Engari, koia nei kē te ātaahuetanga o te ao Māori, ko te whakapapatanga o tēnā tuahangata ki tēnā, ko tēnā wāhi ki tēnā, oti rā ko tāua te tangata. Ko Te Motutapu a Tinirau tētahi motutere i Rotorua, koirā hoki te motutere e kīia ana, ko Mokoia, i te wāhi o Te Arawa. Ko taku hononga ki taua iwi rā, ko Rongopaipāpā. He uri ahau nō Kahungunu, ā koia ko tana tamāhine. Ka mutu, ka moe a Rongomaipāpā i a Tūhourangi, nō Te Arawa waka.

Tauira E, 1.1 Te whakaatu māramatanga ki ngā aria toi rēhia
Kaiaka

I te mātaki mātou i tētahi whakaaturanga mō Te Whare Tapere, i rongo mārika ahau i te hohonutanga o tēnei momo whare. Kātahi rā te akoranga ko ēnā! Auē! Ko Te Whare Tapere e! I tīmata mai ngā kōrero i a Tinirau, rāua ko tōna hoa rangatira a Hine-te-iwaiwa. I raru, i māharahara tōna hapūtanga (I te hapū a Hine-te-iwaiwa), i raru hoki te whānautanga mai o tā rāua pēpi, nā reira i tonoa a Kae e Tinirau kia hara mai ki te tuku i ngā takutaku kia haumarū, kia whānau pai mai te pēpi. I whakaae a Kae, nā wai rā ka tukuna e ia ana kupu takutaku, ka puta mai a pēpi, ka mauri tau te whānau. E ai ki a Te Ahukaramū Royal, i te whakaaro iho a Tinirau kia tuku i tētahi koha ki a Kae mō āna mahi tohunga nei.

Koia nei ngā kupu o te Canva i hangaia e ahau.

I tonoa e Kae kia hoki ki tōna kāinga mā runga i te mōkai tohorā o Tinirau. Kātahi, ka tohutohu atu a Tinirau ki a Kae – kia hoki atu koe ki tō kāinga, ki te oioi te pihapiha o Tūtūrangi, me heke ki raro, kei whakakukū, kei mate a ia! Tēnā, manaakitia taku mōkai tohorā! I āta whakarongo rānei a Kae? Kāo. I hoki rāua ko Tūtūrangi ki tōna kāinga, ka whakakukū te tohorā nei, ā, ka mate. Ka tahuna, ā, ka kaingia. I rongo a Tinirau i te kakara o te hinu i te ahi, ā, ka mōhio a ia, ko tona mōkai tohorā a Tūtūrangi tērā. Auē te mamae! Auē te ngau o ngā whakaaro kino ki a Kae! Ka noho a Tinirau me tōna whānau i raro i ngā āhuatanga o tūmatatenga, o ngākau mōteatea ki a Tūtūrangi. Nā wai rā, ka whakaritea tētahi rautaki utu mō Kae. Ka whakamaheretia tētahi tira haere, ā, ko tēnei tira haere ko te katoa he wāhine. Ka tīmata ki a Hine-te-iwaiwa, ki a Hine-rau-kata-uri, ki a Hine-rau-kata-mea mā. E ai ki te whakaaturanga, he tira whā tekau wāhine te nui. Ko ā rātou mahi, he tiki ake i a Kae kia whakahokia atu ki a Tinirau, kia mate. ① Kārekau he tāne, kei kitea, kia mōhio a Kae i tō rātou taenga atu ki a ia, he kino taua taenga atu, he hau matakehu hoki rānei.

Tauira E, 1.1 Te whakaatu māramatanga ki ngā aria toi rēhia
Kaiaka

He aha te tohu kia mōhio ngā wāhine nei ki a Kae? Ko ōna niho tāpiki. Ka tae atu te tira haere nei ki te kāinga o Kae, kātahi ka huri ngā momo mihimihi, engari kīhai a Kae i paku menemene, i paku kata. Ka toko ake te whakaaro, me whai rautaki whakakata rātou kia mōhio ko Kae tērā, ā, kia whakahokia atu ki te Tinirau, kia mate. ② E ai ki ngā kōrero, i pau i a rātou ko ngā akoranga katoa, ko ngā āhuatanga katoa o Te Whare Tapere kia menemene, kia kata a Kae. Engari, kei raro e putu ana. Ka mutu rātou i tētahi haka e mōhiotia whānuitia ana, ko Pōro-te-teke. Arā, ko tū ko ngā ringaringa kei te papa, ko ngā waewae kei runga – kātahi ka puku kata mai a Kae, me te whakaatu mārika hoki i ōna niho tāpiki, ā, ka tukuna he karakia whakamoe. Ka mutu, ka whakahokia atu a Kae ki te motu tapu a Tinirau, kia mate. Ki ahau nei, koia nei pea te wā i tapatahi ai ngā akoranga katoa o Te Whare Tapere i tētahi wāhi kotahi i tētahi wā kotahi. He mahi whakangahau, he mahi haka, he waiata, he kōrero paki, he whakaari, he kanikani – ērā āhuatanga katoa.

③ Mōku ake, he hiahia nui nōku ki te whakatū i tētahi whare pēnei ki tō mātou kura! Mā reira pea e tino mōhio ai ki aua āhuatanga maha o te ao Māori, arā ko ngā mahi a Te Rēhia. E ai ki ngā kōrero whakapapa, ko Tinirau tētahi o ngā tamariki a Tangaroa. Koia nei ngā āhuatanga o ngā toi ariā. ④ Ko Tāne-rore tētahi tamaiti a Tama-nui-te-rā me Hine-raumati. Ko Hine-ruhi te wahine o Tāne-rore. Ko Hine-ruhi te atua o te waiata, e kīia ana, nāna i tū te ata hāpara. He hononga hoki i waenganui i a Hine-te-iwaiwa me Tāne. Engari, koia nei kē te ātaahuatanga o te ao Māori, ko te whakapapatanga o tēnā tuahangata ki tēnā, ko tēnā wāhi ki tēnā, oti rā ko tāua te tangata. ⑤ Ko Te Motutapu a Tinirau tētahi motutere i Rotorua, koirā hoki te motutere e kīia ana, ko Mokoia, i te wāhi o Te Arawa. Ko taku hononga ki taua iwi rā, ko Rongopaipāpā. He uri ahau nō Kahungunu, ā koia ko tana tamāhine. Ka mutu, ka moe a Rongomaipāpā i a Tūhourangi, nō Te Arawa waka.